

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՌԷԻ ՆԵՐՈՒԺԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ
ԵՐԿՈՒ ՄՈՏԵՑՈՒՄ

Ռուբեն Կարապետյան

Պատմական գիտությունների դոկտոր
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ
ՀՀ, Երևան, Չարենցի 15

Էլ. հասցե՝ karapetyan.ruben.s@gmail.com

Հոդվածը ներկայացվել է 01.12.2022, գրախոսվել է 08.12.2022, ընդունվել է տպագրության 07.08.2023
DOI: 10.53548/0320-8117-2023.2-109

Ներածություն

Ժամանակակից համաշխարհային գործընթացներում առանձնակի դեր ունեն մեծ թափ ստացած՝ բնակչության ծավալուն տեղաշարժերը: Դրանց հետևանքով խորացվում է ընդունող երկրների էթնիկ, դավանանքային, մշակութային բազմազանությունը՝ նոր լիցք հաղորդելով բնակչության տարբեր շերտերի միջև ինտեգրման հակասական գործընթացներին և փոխակերպելով երկրների դիմագիծը: Դա տեղի է ունենում համաշխարհային երկու հակադիր պայքարների խորապատկերին՝ համաշխարհայնացման գործընթացով և պետությունների սեփական ինքնիշխանության պահպանման ձգտումով: Այս առումով հայտնի ֆրանսիացի գիտնական, սոցիոլոգիայի և իրավունքի բնագավառներում հետազոտությունների կոմիտեի փոխնախագահ Ա.Ժ. Առնոն նշում է. «Ամեն ինչ կարող էր լինել չափազանց հեշտ, եթե գլոբալի զարգացումը ազգայինի հետ պայքարում չհանգեցներ տեղականի հակադրման զարգացմանը»¹:

Ներգրավված լինելով ընդունող երկրի կենսական ոլորտներում՝ տարբեր (էթնիկ, դավանանքային, ռասայական և այլ) հենքի վրա ձևավորված սփյուռքները մասնակից են դառնում այդ երկրի տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և մշակութային գործընթացին, ազդում նրա ներքին և արտաքին քաղաքականության վրա: Ըստ Ռ. Քոենի՝ սա բացատրվում է նրանով, որ միջազգային համակարգի պայմանականորեն «ուղղահայաց» հարթությունում մնում են պետությունները, բայց «հորիզոնական» (անդրազգային) հարթությունում գերիշխում են ավելի շարժունակ և միաձույլ սուբյեկտներ, որոնց պետությունները չեն կարող դիմակայել, քանի որ հուզական կապերը լրա-

¹ Arnaud 1998, 36.

ցուցիչ արդյունավետություն և գրավչություն են ապահովում անդրազգային փոխգործակցության համար²:

Այս պարագայում կարևորվում են յուրաքանչյուր նման հանրության վերարտադրման հնարավորությունները, սեփական և էթնիկ հայրենիքի շահերի պաշտպանման և այլ՝ իրենց վերաբերող խնդիրների լուծման համար ռեսուրսների համախմբման ունակությունը: Այսօր մի շարք սփյուռքներ, լինելով կոտ կազմավորված, ներկայացնում են լուրջ ներուժ իրենց ազդեցության շրջանակների թե՛ լայնությամբ, թե՛ խորությամբ: Որոշ ուսումնասիրողներ թվարկում են այն իրավիճակները, երբ սփյուռքը կարող է ազդել միջազգային քաղաքականության վրա³:

Գոյություն ունեն նաև սփյուռքներ, որոնց ազդեցության ներուժը սաղմնային վիճակում է կամ ուղղված է ինտեգրման խնդիրների լուծմանը: Սակայն ակնհայտ է, որ յուրաքանչյուր սփյուռքյան հանրություն ունի տարբեր աստիճանի ներուժ, որը, ըստ ժամանակի պահանջների, կարող է ներառվել տվյալ հանրության տարբեր հեռահար և մոտակա խնդիրների առաջադրման և լուծման համար: Ազգային պետություն ունեցող և չունեցող սփյուռքները, հասկանալի է, ունեն տարբեր խնդիրներ և դրանցից բխող նպատակների առաջնահերթություններ:

Այս տեսակետից օտարազգի միջավայրում կենսագործող ամեն մի էթնիկ խմբի ներուժի գնահատում կարևորում են միջազգային առյանները, պետական, քաղաքական գործիչներն ու փորձագետները: Նշված շրջանակներն անհրաժեշտ են համարում սփյուռքների ձևավորման, նրանցում առկա գործընթացների, տվյալ երկրի կենսագործունեության վրա ազդելու լծակների մասին ճշգրիտ գիտելիքներ ստանալը: Պատկերացում կա նաև, որ նշված խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է դիմել սփյուռքի հանրության բազմաբովանդակ հատկանիշների և առանձնակի ու համակցված ձևով ներկայացուցչական, այսինքն՝ իրականին մոտ, համակողմանի էմպիրիկ ուսումնասիրությունների: Դրանք պետք է վերաբերեն ամբողջ սփյուռքի և նրա առանձին հատվածների ձևավորման աղբյուրներին, միջավայրին, նրանց ինտեգրման գործընթացների և առանձնակի հանրության դիմագծով պահպանման և վերարտադրման ձևերի մասին գիտելիքների հավաքմանը:

Վերոնշյալի համատեքստում կուտակվել է բազմակի հետազոտական փորձ ինչպես առանձին խմբերում կատարվող գործընթացների շուրջ, այնպես էլ դրանք բացատրելու տարբեր տեսությունների ու էմպիրիկ հետազոտությունների մեթոդաբանական հնարքների կիրառման և գործիքակազմի ընդգրկման միջոցով: Հատկապես ուշագրավ է ռուս հետազոտող Ա.Ա. Ավ-

² Cohen 1996, 517-518.

³ Esman 2009, 121-131.

դաշկինի մոտեցումը այդ խնդրին, որտեղ ներկայացված է պատմական կտրվածքը⁴:

Հետևաբար, հատուկ նշանակություն է ստանում մեկ էթնիկ հանրության, մեր դեպքում՝ հայ էթնոսի հենքի վրա ձևավորված սփյուռքի ներուժի ուսումնասիրության և կիրառման փորձի իմաստավորման խնդիրը: Վերջինիս լուծման ճանապարհին անհրաժեշտ է ապահովել փոխլրացնող երկու մոտեցում. առաջինը կոչված է հստակեցնելու սփյուռքի հետազոտական շրջանակները, երկրորդը՝ ապահովելու դրանց իրականացման մեթոդաբանական հենքը:

Հայկական սփյուռքի ուսումնասիրման նպատակների հստակեցման ուղին

Աշխարհասփյուռ հայ ազգի զգալի մասի ստեղծագործական ներուժը զարգանում է արդի համաշխարհային միտումներին համընթաց: Ներգրավված լինելով միջազգային տնտեսական և աշխատանքային շուկայում, դրա շնորհիվ հարստացնելով իրենց մասնագիտական ունակություններն ու առաջատար տեխնոլոգիաների իմացությունը, բնականության երկրներում ձեռք բերելով զգալի տնտեսական, սոցիալական և քաղաքական կշիռ՝ սփյուռքահայերն ունեն բոլոր հնարավորությունները ազգային հենքի վրա ձևավորելու միջազգային այնպիսի կառույցներ, որոնք ունակ են դառնալու քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային համագործակցության հիմնարար հարթակներ: Նման հարթակների եղելությունը մատնանշում են մեր ուսումնասիրած քաղաքների (Թեյրանի, Բեյրութի, Լոս-Անջելեսի, Թբիլիսիի, Պրահայի, Լիոնի, Փարիզի, Մարսելի, Կիևի) տեղի հայ փորձագետները (N 1-50, ՀԱԻ 2013-2022 թթ.): Դրան կարող է նպաստել հայկական երեք հանրապետությունների օրոք ձևավորված պետական ինքնակառավարման քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային կենսագործունեության և միջպետական հարաբերությունների, ինչպես նաև ավանդական գաղթաշխատի ինքնակազմակերպման մեծ փորձը: Անժխտելի է այն փաստը, որ հայկական սփյուռքի տարբեր հատվածներ անցել են ինքնակազմակերպման և էթնիկ նկարագրի պահպանման պատմական ուղի: Արդի սփյուռքում գործում են համայնքային և համազգային բազմաթիվ կառույցներ՝ ազգային ինքնության պահպանման գործառույթներով. ընդգրկված են Հայ դատի պաշտպանության, լրբինգի և հայրենիքի հետ համագործակցության գործընթացներում (Հայկական սփյուռք):

Մինչդեռ մեր օրերում հայկական երկու հանրապետությունների և ավանդական սփյուռքի տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական հնարավորությունների առկայության պայմաններում տեղի է ունենում ազգի հավա-

⁴ Авдашкин 2015, 131.

քական ներուժի շարունակական նվազում⁵: Դա առաջին հերթին պայմանավորված է տեղային և համազգային խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ ռեսուրսներ հավաքագրելու ունակ, խոշոր ու կազմակերպված համայնքների նվազմամբ: Հայաստանն ու Արցախն այսօր կրում են լուրջ քանակական և որակական կորուստներ: Դա պայմանավորված է էթնոսում ընթացող զանգվածային տեղաշարժերով, որոնք հանգեցնում են հայերի տարաբնակեցման քարտեզի կտրուկ փոխակերպմանը և դրա հետևանքով՝ ուժացման գործընթացների արագացմանը: Այսպես, Սպիտակի երկրաշարժը, Արցախյան պատերազմները և շրջափակումը, էներգետիկ և տնտեսական ճգնաժամը, ԽՍՀՄ-ի փլուզումը հանգեցրին Հայաստանի, Արցախի, Ադրբեջանի, Վրաստանի, ՌԴ, միջինասիական հանրապետությունների հայերի ավանդական բնակեցման տարածքներից զանգվածային արտագաղթի Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Եվրոպական տարբեր երկրների, ԱՄՆ-ի և Կանադայի քաղաքներ: Նմանատիպ գործընթացներ արձանագրվեցին նաև հայ ավանդական գաղթավայրերում: Վերջին 40-50 տարիների իրադրությունը Լիբանանում (քաղաքացիական պատերազմը Լիբանանում), Կիպրոսի զգալի տարածքի զավթումը թուրքական բանակի կողմից⁶, քաղաքացիական պատերազմը Սիրիայում (Քաղաքացիական պատերազմը Սիրիայում), ամերիկյան ներխուժումը Իրաք (Իրաքյան պատերազմը) և տնտեսական ճգնաժամը Իրանում (Իրանի իսլամական հեղափոխությունը) խթանեցին այդ կազմակերպված ավանդական գաղթաօջախներից հայերի արտագաղթը ԱՄՆ, Ֆրանսիա, Մեծ Բրիտանիա և այլ եվրոպական երկրներ⁷: Այս ամենի հետևանքով հայ էթնոսի գերակշռող մասը կորցրեց իր էթնոտարածական հոծ արեալները և դիսպերս խմբերի տեսքով սփռվեց աշխարհի զարգացած երկրների քաղաքներում: Դրանց տարածքում առաջացան նոր որակի գաղթաօջախներ, որոնք էությանմբ բազմաշերտ են՝ կազմված տեղացիներից և տարբեր երկրներից եկած միգրացիոն խմբերից: Այսպես, որոշ քաղաքներում, ինչպես Փարիզում, Մարսելում, Լիոնում, Լոս Անջելեսում և այլուր, ձևավորվել են հայերի տարածական փոքր դիսկրետ խմբեր⁸: Նշված բազմաշերտությունը դիսպերս և դիսկրետ բնակեցման պայմաններում չի նպաստում այդ խմբերի մերձեցմանը, քանի որ ամեն մի շերտ ենթամշակութային և սոցիալական առումով առանձնահատուկ է: 2012-2022 թթ. հետազոտությունները, որոնք կատարել են ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Սփյուռքի հետազոտությունների բաժնի աշխատակիցները Թեհրանի, Բեյրութի, Լոս Անջելեսի, Փարիզի, Լիոնի, Կիպրոսի, Թբիլիսիի,

⁵ Հայ էթնիկությունը սփյուռքում 2021, 69-178, Карапетян 2014, 35-43:

⁶ Проблемы Кипра; история и современность 2019 г. А. Сулейманов 2019, 75-84.

⁷ Карапетян 2014, 35-43.

⁸ Կարապետյան 2018, 23-52:

Կիևի հայերի շրջանում, որոշակի պարզաբանում են տալիս ներկա գաղթօջախների կազմի և դրանց հետևանքով առաջացած գործընթացների մասին: Այսպես, Լոս Անջելեսի հայերի ծագումնաբանական կազմը, բացի նախորդ շրջաններում գաղթածներից և նրանց շառավիղներից, ներկայացված է Հայաստանից, Ռուսաստանից, Վրաստանից, Ադրբեջանից, Մերձավոր Արևելքից և Իրանից, եվրոպական երկրներից և Հարավային Ամերիկայից տարբեր ժամանակներում ներգաղթած խմբերով: Յուրաքանչյուր խումբ առանձնակի է սոցիալական կազմով, մշակութային որոշակի տարրերով, վարքագծով և ինքնակազմակերպման փորձով: Այն իրավիճակը, որ ամեն մի խումբ տարբեր կացության մեջ է՝ պայմանավորված կազմով, ելքի երկրում ձեռք բերած սոցիալ-մշակութային ռեսուրսով և, վերջապես, ներգաղթի շրջանում ունեցած իր հատկանիշներով, առաջացնում է մերձեցման և համախմբման համար լուրջ խոչընդոտներ⁹: Մինչդեռ ելքի վայրերում խախտվում է ձևավորված սոցիալ-ժողովրդական կազմը, հոծ տիպի տարաբնակեցումը ձևափոխվում դիսկրետի, թուլանում են միջհամայնքային կապերը, գործող կառույցներում սեղմվում են գործառույթների շրջանակները:

Այսպիսով, նշված քանակական և դրանից բխող որակական կորուստները հետևանք են ազգի մեջ ընթացող ու ժամանակի մեջ արագացող գործընթացների, որոնք առաջացնում են էթնիկ վերարտադրման և պահպանման բազմաթիվ հիմնախնդիրներ և՛ Հայաստանի, և՛ հատկապես հայկական սփյուռքի բոլոր հատվածների համար: Արագ փոփոխվող այս իրավիճակներում հայկական սփյուռքի գերակշռող մասը ներկայացված է բազմաթիվ դիսպերս և մասամբ դիսկրետ խմբերով, որոնց տարածական ցրվածությունն աննախադեպ է: Հետևաբար այս իրավիճակներում ընթացող սփյուռքահայերի ինտեգրման, էթնոմշակութային արժեքների պահպանման, մերձեցման և, վերջապես, ինքնավերարտադրման գործընթացների ուսումնասիրությունը արժեքավորվում է որպես ժամանակակից սփյուռքում հայերի գոյատևման առանձնահատուկ փորձ:

Այն կարիք ունի լուրջ գիտական ընդհանրացումների, որոնց հիմքում ուրբանիզացված օտարազգի միջավայրում հայերի ուսումնասիրություններն են՝ հետևյալ ուղղվածությամբ. իրավիճակի համակողմանի գնահատում, համախմբման ներուժի բացահայտում, հեռանկարների կանխորոշում: Նշված հարցադրումները գործնական նշանակությամբ առաջնահերթ է համարում թե՛ սփյուռքի և թե՛ Հայաստանի քաղաքական, տնտեսական սոցիալական ընտրանին: Նրանք գիտակցում են, որ անհրաժեշտ է ձեռք բերել գիտելիքների այնպիսի համակարգ, որի կիրառումը թույլ կտա ազգի ցրվվ լիճակի ավանդաբար դիտարկվող թերությունները դարձնել առավելություն:

⁹ Կարապետյան 2014, 147:

Այսպիսով, սփյուռքի յուրաքանչյուր հատվածի իրավիճակի մասին տեղեկատվության հավաքումը և վերլուծությունը ոչ միայն հնարավորություն կընձեռեն փաստագրելու առկա ներուժը, այլև հիմք կծառայեն նրա համայնքային և համազգային ծրագրերի մշակման և իրականացման հնարավորությունների բացահայտման ու գնահատման համար:

Սփյուռքի ներուժի բացահայտման, ուսումնասիրման մեթոդաբանական մոտեցումները

Վերոշարադրյալ գերխնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է ճշգրիտ ու գիտականորեն համակարգված գիտելիք, որը կձևավորվի մշտապես համալրվող և համակարգված տեղեկատվության շնորհիվ: Այն կանխորոշելու է ազգի ներուժի որոնման, բացահայտման, ամրագրման ուղղվածությունը, առաջարկելու է ընդհանուր և առանձին հատվածների հնարավորությունների գնահատականը, նպատակադրման, համախմբման և ներդրման հնարքները: Սրա գլխավոր տեսլականը հիմնվում է այն փաստի վրա, որ ներկա իրավիճակում հայ էթնոսը կարող է ապահովել իր քաղաքական, տնտեսական, հոգևոր զարգացման հեռանկարները՝ սփյուռքի տարբեր տարածական, սոցիալական, քաղաքական, տեխնոլոգիական, տնտեսավարող խմբերի բազմաբնույթ համագործակցության շնորհիվ, ըստ երևույթին՝ սոցիոցանցային մեթոդաբանությամբ:

Սփյուռքի գիտական, տեխնոլոգիական, տնտեսական, սոցիալ-մշակութային և ժողովրդագրական ռեսուրսային վերլուծության մեթոդաբանության կիրառումը հնարավորություն կտա մշակելու և իրականացնելու համայնքային և համազգային հիմնարար քաղաքականություն: Սրա բաղկացուցիչ մասերը կկազմեն գնահատման և ներառման շրջանակների ձևակերպումը, համայնքային և համազգային գործընթացների կանխատեսման և լուծման ուղիների որոնումը: Այս առումով անհրաժեշտ է անդրադառնալ էթնիկ ընդհանրության ռեսուրսային վերլուծության էությանը, դրանում առկա խնդիրների քննարկմանը և իրականացման հաջորդականությանը:

Էթնիկ ընդհանրության ռեսուրսային վերլուծությունը և դրա արդյունքների ներառման խնդիրը ենթադրում է ազգի սփյուռքյան հատվածի շահերի պաշտպանման հնարավորությունների և դրա համար անհրաժեշտ համագործակցության հաջորդական գնահատականներ: Հասկանալի է, որ այս տրամաբանության մեջ առանձնակի տեղ ունեն եզրույթների ճշգրտման, գործառնական խնդիրների և փոփոխականների պարզաբանումը, ցուցակագրման և դասակարգման հարցադրումը, կարևորվող հատկանիշների և վերլուծության մեթոդաբանության առաջարկումը:

Նշվածը առաջին հերթին վերաբերում է «էթնոսոցիալ ռեսուրս» եզրույթին: Դրանք էթնիկ խմբի (ողջ և առանձին հատվածների) հնարավորություն-

ներն են՝ ուղղված գործունեության ընթացքում նրա ինքնավերարտադրմանը և զարգացմանն ու այդ նպատակին հասնելու պայմանների ստեղծմանը: Այս իմաստով, «էթնոսոցիալ ռեսուրս» եզրույթը ձեռք է բերում գործոնի բնույթ, որի ներմուծումը էթնիկ խմբի ռեսուրսային վերլուծության համատեքստ թույլ է տալիս մշակելու նրա չափագրվող որակական և քանակական բնույթի հատկանիշների ճանաչումը, առանձնացումը, դասակարգումը և անցումը դեպի նախագծային մակարդակ¹⁰: Որպես գործոն կարող են լինել մի կողմից՝ էթնիկ հանրության կոնկրետ բնութագրերը (օրինակ՝ սեռատարիքային կազմը, խմբի անդամների կարծիքները, պատկերացումները և այլն), մյուս կողմից՝ գնահատման չափելի համակարգը: Այսպիսով, էթնիկ հանրության, ինչպես նաև նրա առանձին մասերի ներուժի գործոնային վերլուծականում կարող է համակցվել մեթոդաբանական երկու մոտեցում՝ փաստագրական (նկարագրական) և գնահատողական:

Առաջին՝ փաստագրական մոտեցումը ենթադրում է էթնիկ հանրության ժողովրդագրական, տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական, մշակութային և այլ բնույթի հատկանիշների առանձնացումը, նկարագրումը և չափագրումը: Ենթադրվում է, որ այս հատկանիշների համակցության ներառումը կապահովի ուսումնասիրության համալիր վերլուծական հենքի կառուցումը, թույլ կտա օգտագործելու տնտեսագիտական, ժողովրդագրական, սոցիոլոգիական և այլ բնագավառների կիզակետերում մշակած մեթոդաբանությունը և գործիքակազմը:

Գործոնային վերլուծության ընթացքում կարելի է ներգրավել փոփոխականների համեմատաբար լայն շրջանակ: Այսպես, ռեսուրսային վերլուծության մեջ ընդգրկվող ժողովրդագրական ցուցիչները, որոնք ներառում են էթնիկ խմբի տարաբնակեցման, վերարտադրման, շարժունության և այլ տվյալներ, անբաժանելի են սոցիալական ցուցիչներից: Վերջինները բովանդակում են խմբի ներսում փոխկապերի և փոխհարաբերությունների կառուցվածքը, գիտելիքներին հաղորդակցմանը օժանդակող ինստիտուտները, ինքնակառավարման մարմինները, որոնք հնարավորություն են տալիս օգտագործելու իշխանության քաղաքական ուժը՝ պաշտպանելու խմբի և նրա անդամների ազգային, տնտեսական, իրավական և այլ շահեր: Հարկ է նշել, որ էթնիկ հանրության ժողովրդագրական և սոցիալական հատկանիշները անբաժանելի/համակցված և սերտորեն կապված են տնտեսական և մշակութային հատկանիշներին: Եթե առաջինը արտացոլում է տնտեսավարման գործունեության կառուցվածքն ու կազմակերպման ձևերը և բազմաթիվ այլ տեսակի որակավորումներ, ապա երկրորդը պարունակում է այնպիսի բնութագրեր, որոնք ապահովում են տվյալ հանրությանը/խմբին կա՛մ առանձնանալ, կա՛մ ինտեգրվել շրջապատին իր առանձնահատուկ մշակութային և սոցիո-

¹⁰ Նկատի են առնվում համայնքային և համագգային խնդիրների լուծմանն ուղղված նախագծեր:

նորմատիվ հենքով: Համաձայն վերոշարադրյալի՝ էթնիկ հանրության գործոնային վերլուծության ժողովրդագրական, սոցիալական և մշակութային ցուցանիշները անհրաժեշտ է գնահատել որպես ժամանակակից սփյուռքների համակարգված ուսումնասիրման կարևորագույն հիմքերից մեկը:

Երկրորդ երևույթի կամ գործընթացի գնահատման մոտեցումն է: Այն ենթադրում է չափագրման ենթարկվող գնահատականների համակարգի մշակումներ, որոնք տիպաբանորեն նմանակվում կամ տարբերակվում են ուսումնասիրվող խմբի կազմով և կենսագործունեության պայմաններով: Դրա օգնությամբ դիտարկվում է կոնկրետ էթնիկ հանրության այն գործունեությունը, որն ուղղված է նրա վերարտադրմանն ու զարգացմանը՝ համագլխին, տարածաշրջանային և լոկալ փոխկապերի համատեքստում: Վերը նշված քաղաքների համայնքային փորձագետների հարցազրույցներից հավաքվեց զգալի ստվար նյութ՝ գնահատականների բազմակի սյուժեներով: Դրանց բովանդակային տիպաբանումը տեղի տվեց սփյուռքի, ամեն մի ուսումնասիրված գաղթօջախում բնակվող հայերի շրջանում ձևավորված զգալի բովանդակալից կարծիք-քննարկումների՝ հայրենիքի, Ղարաբաղյան պատերազմի, Հայաստանի խնդիրների, քաղաքական անցուդարձի և այլ բազմաթիվ հարցերի շուրջ արտահայտված վերաբերմունքի, բացասական կամ դրական գնահատականների, բարելավման առաջարկների և այլնի մասին: Երկրորդ մոտեցումը թույլ է տալիս, ռեսուրսային վերլուծության ընդհանուր հայեցակետին համընթաց, հաշվի առնել նաև առանձնահատկության հայեցակետը՝ պայմանավորված խմբի էթնոսոցիալ կազմով և կենսագործունեության պայմաններով: Ըստ այդմ՝ այս երկու հայեցակետերը կարելի է համատեղել հատկանիշների դիֆուստով կտրվածքում, երկթև հակադրության համատեքստում, որտեղ ներմուծվում են երկու բևեռային և նրանց հարակից արժեքները: Այդ հակադրությունների կազմում կարող են ներառվել «արդյունավետ-անարդյունավետ», «ներգրավված-պոտենցիալ», «համալրող-չհամալրվող», «ակտիվ-պասիվ», «խոստումնալից-անհեռանկարային», «հիմնական-աժանցյալ» և այլ նման բազմաթիվ ձևակերպումներ: Դրանք կարելի է օգտագործել ռեսուրսային վերլուծության հետագա խնդիրների լուծման, ձևայնացման և, վերջապես, մոդելավորման համար: Վերջինի կառուցումը ներառում է հասկացությունների ձևակերպում և այնպիսի եզրույթների ներմուծում, որոնք են՝ «պոտենցիալ», «հարաբերակցության ինդեքս», «ժամանակային շարք»։ մի խոսքով, այն ամենը, ինչը թույլ է տալիս բացահայտելու ստացված տվյալների վերլուծական ռեսուրսը:

«Էթնոսոցիալ ռեսուրսներ» հասկացության ըմբռնման վերը նշված սկզբունքները և դրանց ճանաչման, ամրագրման և գնահատման մեթոդները ռեսուրսների վերլուծության մեկնարկային կետն են: Սա պահանջում է էթնիկ համայնքի ներուժի ուսումնասիրման կարևոր դիտակետերի հիմնավորում,

հետազոտական հնարքների բացահայտում, ցուցանիշների ամրագրում, ի վերջո, վերլուծում և ձևավորում, ռեսուրսների դինամիկ մոդել, որոնք հասանելի են էթնիկ համայնքի կամ ռեսուրսների խմբի ինքնավերարտադրման և զարգացման համար, ինչպես նաև դրանց նպատակային օգտագործման հեռանկարները:

Եզրակացություններ

Այսպիսով, հայկական սփյուռքի ներկա կարողությունների բացահայտման և ներառման համար անհրաժեշտ է ապահովել երկու փոխլրացնող մոտեցում: Առաջինը՝ ազգի ամեն մի հատվածի վերաբերյալ ունենալ այնպիսի ճշգրիտ տեղեկատվություն, որը կբավարարի համակարգված հետազոտության ծրագրային պահանջները: Իրավիճակային նախնական վերլուծությունը թույլ կտա ապահովելու ծրագրային խնդիրների խորությունը, որը կբավարարի միջին մակարդակի տեսության պահանջները և կարծազանքի հասարակական շահերին համահունչ կիրառական ելքերին: Ելակետային այս դրույթը թույլ է տալիս մշակել նպատակների և հարցադրումների շարք, որը կոչված է գտնել ընդհանրացնող տիպաբանական երևույթներ և տրամաբանական ընթացք, ինչպես նաև բացահայտել յուրաքանչյուր գաղթօջախի առանձնահատկությունները:

Առաջարկելով ծրագրային դրույթների նորովի մեկնաբանություն՝ հարց է դրվում ելնել արդի հայ սփյուռքի նկարագրի շարժընթացից, որը արագ փոփոխվող իրավիճակներում փոխակերպվում է հոծ զանգվածներից դիսպերս քաղաքաբնակ զանգվածի: Տարաբնակեցման իրավիճակում ազգապահպան գործընթացի նման դիսպերս կարելի է իրականացնել եղած ներուժի համախմբման միջոցով: Տրամաբանական է հետազոտական նպատակները ձևակերպել՝ հիմնվելով ազգի ընդհանուր և նրա տարբեր հատվածների ներուժի բացահայտման և ներառման գաղափարի վրա, որի համատեքստում առանձին երանգ է ստանում «էթնոսոցիալ ռեսուրս» եզրույթը: Այն հիմք է դառնում նոր հետազոտական խնդիրների մշակման և հիմնավորման համար, տրամաբանական կապ է ստեղծում երևույթի դինամիկ նկարագրման և գնահատման համակարգի միջև: Ներկայացված մոտեցումները սփյուռքի ուսումնասիրման ասպարեզում որոշակի հեռանկարներ են բացում մոդելավորման և տարբեր մակարդակի նախագծերի մշակման համար:

Գրականություն

Հայ էթնիկությունը սփյուռքում 2021, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ ՀԱԻ հրատ., 460 էջ:

Կարապետյան Ռ. 2018, Հայկական սփյուռքն այսօր, Երևան, «Գիտություն», 254 էջ:

Կարապետյան Ռ. 2014, Միգրացիան և նոր հայկական սփյուռքը, Երևան, «Գիտություն», 212 էջ:

- Arnaud A.-J. 1998, Entre modernité et mondialisation : cinq leçons d'histoire de la philosophie du droit et de l'État, coll., Droit et Société, 36 p.
- Cohen R. 1996, Diasporas and the Nation-State: From Victims to Challengers, International Affairs, vol. 72, N 3 (Jul., 1996), p. 517-518.
- Esman M.J. 2009, Diasporas in the Contemporary World, Polity Press, p. 121-131.
- Авдашкин А.А. 2015, Феномен диаспоры: методологические основы научного исследования, Вестник Челябинского государственного университета, 2 (357), История, вып. 62, с. 131-137.
- Карапетян Р.С. 2014, О динамике расселения армян в XX столетии, Հայ էթնիկությունը սեփական և այլազգի միջավայրում. Հետազոտական փորձ, խնդիրներ և հեռանկարներ, Երևան, «Գիտություն», էջ 35-43:
- Проблемы Кипра: история и современность 2019, https://www.imemo.ru/index.php?page_id=1248&file=https://www.imemo.ru/files/File/magazines/meimo/02_2019/10_ (дата верификации 20.11.2022).
- Сулейманов А. 2019, Проблема Кипра: история и современность, Мировая экономика и международные отношения, т. 63, N 2, с. 75-84.
- Փորձագիտական հարցազրույցներ, N 1-50, ՀԱԻ սփյուռքի ուսումնասիրությունների բաժին, ԴԱՆ, Լոս Անջելես, Թեհրան, Բեյրութ, Թբիլիսի, Փարիզ, Կիև, Կիպրոս, Լիոն -2013-2021 թթ.:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՓՅՈՒՐԷԻ ՆԵՐՈՒԺԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ԵՐԿՈՒ ՄՈՏԵՑՈՒՄ

Ռուբեն Կարապետյան

Ամփոփում

Հայկական սփյուռքի ուսումնասիրման նոր հայեցակարգը և դրանից բխող ռեսուրսային վերլուծության մեթոդաբանական սկզբունքները ենթադրում են սփյուռքի ներուժի բացահայտման և ներառման երկու մոտեցում՝ փաստագրական-նկարագրական և գնահատողական: Առաջինը նկատի ունի ուսումնասիրման նպատակադրումների հստակեցման խնդիրը, որի ներքո մշակվում են սփյուռքի ընդհանուր և հատվածային իրավիճակների և զարգացման միտումների մասին գիտելիքների հավաքման եղանակները: Այն նախնական փուլն է, որից հետո և որի հիման վրա ստեղծվում են գնահատումների համակարգեր, որոնք կազմում են երկրորդ մոտեցման հիմքը: Ընդ որում, ստացված արդյունքները կրում են ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական բնույթ:

Բանալի բառեր՝ ներուժ, սփյուռք, մոտեցում, էթնիկ գործոն, համակարգ, փաստագրական-նկարագրական գիտելիք:

ДВА ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ ПОТЕНЦИАЛА АРМЯНСКОЙ ДИАСПОРЫ

Рубен Карапетян

Резюме

Новый подход к изучению армянской диаспоры и вытекающих из этого методологических принципов ресурсного анализа предполагает два подхода – фактологический-описательный и оценочный – в выявлении и использовании потенциала диаспоры. Первый подразумевает проблему уточнения целей исследования, в рамках которых разрабатываются методы сбора знаний, позволяющих описать сложившиеся в разных частях и в целом во всей армянской диаспоре ситуации и определить тенденции развития. Он является предварительным этапом исследования, после которого и на базе которого формируются оценочные системы, составляющие основу второго подхода, при этом полученные результаты носят как теоретический, так и практический характер.

Ключевые слова – потенциал, диаспора, подход, этнический фактор, система, фактологический-описательное знание.

TWO APPROACHES TO STUDYING THE POTENTIAL OF THE ARMENIAN DIASPORA

Ruben Karapetyan

Abstract

The new approach to the study of the Armenian diaspora and the methodological principles of resource analysis arising from it are considered in this article. Two approaches are presented for discussion - factual-descriptive and evaluative in identifying and using the potential of the diaspora. The first involves the problem of clarifying the goals of the study, within the framework of which methods of gathering knowledge are developed to describe the situations that have developed in different parts and in the whole of the Armenian diaspora and to determine development trends. It is the preliminary stage of the research, after which and on the basis of which the evaluation systems are created. The results of this are both theoretical and practical.

Key words – potential, diaspora, approach, ethnicity, system, factual-descriptive knowledge.